

There were used theoretical and empirical methods in this work. There were done the analysis and synthetic of didactic literature, linguodidactics, Ukrainian linguistic; the analysis of size and content of books and manuals of modern Ukrainian speech for students of pedagogical specialties; the analysis of oral and written language by elementary school teachers. With the help of empirical methods there were done interviews, testing and written questioning of the students. The analysis of the results shows, that there are students' digressions from modern accentological standards. It is connected with regional peculiarities and a low level of knowledge. As a result there is a need of development of the theoretical material's content and effective system of practical tasks that is very important in this context.

Key words: professional education, quality of education, language competence, accentological level, future teacher, elementary school.

УДК 378.091.12.011.3

Людмила Бірюк

Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З РОСІЙСЬКОЇ МОВИ

Мета публікації полягає у визначенні готовності майбутніх учителів початкової освіти до професійної діяльності російською (другою) мовою й характеристиці її складових. Специфіка даного дослідження вимагала об'єднання загальнонаукових методів теоретичного пошуку. У статті подано визначення досліджуваної готовності й схарактеризовано її складові: комунікативно-мотиваційний, комунікативно-інформаційний, комунікативно-технологічний.

Висновки: зазначена нами готовність розглядається як стартово стійка інтегрована ознака особистості, сутністю якої є мотиваційна системність і комунікативна вправність у володінні та вмінні навчати російської мови учнів початкової ланки освіти. Надалі вважаємо за доцільне визначення критеріїв та рівнів сформованості досліджуваної якості.

Ключові слова: готовність, майбутній учитель початкових класів, професійна діяльність, російська мова.

Постановка проблеми. Освіта є одним із найважливіших факторів, що забезпечують економічний розвиток держави, соціальну стабільність, добробут громадян. Особистість учителя займає ключову позицію в освітньому просторі. Його професійна діяльність спрямована на безперервність та гуманізацію навчання, розвиток творчих та комунікативних здібностей учнів. Сучасні тенденції професійної підготовки вимагають нового виміру рівня професійної готовності майбутнього вчителя, зокрема й до навчання російської мови (другої) у початковій школі.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз психолого-педагогічних та лінгводидактичних джерел із проблем готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності дозволив визначити основні напрями дослідження: теоретичні й методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів, її складові (В. Бондар, О. Дубасенюк, М. Євтух, О. Семенов), сутність формування готовності та показників її сформованості (А. Алексюк,

М. Дьяченко, Л. Кондрашова, Н. Кузьміна, В. Сластьонін та ін.), формування професійної готовності майбутнього вчителя початкових класів (О. Біда, О. Матвієнко, О. Комар, І. Шапошнікова). Проте, незважаючи на значний інтерес учених до зазначеного питання, проблема формування готовності майбутніх учителів початкової освіти до професійної діяльності російською мовою в педагогічній теорії й практиці розроблена недостатньо.

Мета публікації полягає у визначенні готовності та майбутніх учителів початкової освіти до професійної діяльності російською (другою) мовою й характеристиці її складових.

Методи дослідження. Специфіка даного дослідження вимагала об'єднання загальнонаукових методів теоретичного пошуку.

Виклад основного матеріалу. Однією з найважливіших умов, що забезпечують ефективність підготовки студентів як комунікативно спроможних особистостей і компетентних фахівців, є стан мобілізації всіх психофізичних систем людини, який забезпечує ефективне виконання певних дій. Сукупність професійно обумовлених вимог до вчителя визначається як професійна готовність до педагогічної діяльності.

Урахувавши думки дослідників професійної підготовки В. Бондаря, І. Зязюна, Л. Кадченко, О. Киричука, Л. Кондрашової, О. Семенов, В. Стасюка та ін., уважаємо, що готовність майбутнього вчителя до професійної діяльності російською мовою є складним особистісним утворенням, що забезпечує високі результати педагогічної праці, включає в себе професійно-моральні погляди й переконання; професійну спрямованість психічних процесів, налаштованість на педагогічну працю; професійну компетентність, що охоплює знання, навички, вміння й досвід діяльності; здатність переборювати труднощі, професійно самовдосконалюватися.

Нами *готовність майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності російською мовою* розглядається як стартово стійка інтегрована ознака особистості, сутністю якої є мотиваційна системність і комунікативна вправність у володінні та вмінні навчати російської мови учнів початкової ланки освіти.

Оптимальне розв'язання проблеми ефективного формування комунікативно компетентного з російської мови майбутнього вчителя залежить від знання *структури моделі готовності* до професійної діяльності російською мовою. Відтак, є потреба здійснити аналіз досліджень щодо професійної структури готовності фахівців взагалі та вчителя зокрема.

Сучасні дослідники професійної підготовки майбутнього вчителя звертають увагу на різні компоненти моделі готовності. Так, В. Стасюк виокремлює дві групи компонентів готовності фахівця до професійної діяльності: *особистісні якості* (вольові, емоційні, мобілізаційні, самоусвідомлення, рефлексивна комунікація); *професійні якості* (планово-змістові, організаційні, мотиваційні, контролювальні, координаційні).

Психолог Г. Балл [1] вважає, що основу професійної готовності становлять дві такі комплексні складові: 1) мотиваційна – схильність до відповідного типу діяльності; 2) інструментальна – володіння ефективними стратегіями діяльності, узагальненими способами дій та операцій. Названі компоненти забезпечують вільну орієнтацію у відповідному предметному полі, гнучке пристосування способів дій до особливостей конкретних ситуацій.

Дослідники педагогічної готовності обґрунтовують свої варіанти її складових. Так, український педагог О. Коберник виділяє компонентами педагогічної готовності мотиваційний, когнітивний (інтеграція психологічних, педагогічних і технологічних знань) та операційний (уміння й досвід, набуті під час опанування змісту психолого-педагогічних, фахових дисциплін, педагогічних практик).

По-іншому модель готовності розглядають В. Беспалько, П. Воловик, М. Дьяченко, вважаючи, що модель готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності визначають зміст навчальних планів, програми та інші документи, якими регламентується процес професійної підготовки у вищій школі. Однак, зауважують дослідники, пропоновані моделі потребують певного доопрацювання.

На переконання російського науковця В. Сластьоніна [4], професійна готовність учителя включає такі компоненти: *психологічна готовність* – сформованість певного ступеня спрямованості на професійну діяльність; *науково-методична готовність* – передбачає володіння повним обсягом суспільно-політичних і спеціальних знань, необхідних для професійної діяльності; *практична готовність* – психофізіологічна готовність, наявність відповідних передумов для професійної діяльності й володіння певною спеціальністю професійно-значущих якостей особистості; *фізична готовність* – відповідність стану здоров'я та фізичного розвитку вимогам професійної діяльності й професійної працездатності.

Дослідниця професійної підготовки майбутніх учителів-словесників О. Семенов [3] виокремлює трьохчленну модель готовності, у якій компонентами виступають мовно-мотиваційна, комунікативно-інформаційна та операційно-компетентнісна складові.

Аналіз наукової літератури та завдання дослідження дозволили нам виділити такі компоненти готовності до російськомовного спілкування майбутнім учителем початкових класів: *комунікативно-мотиваційний, комунікативно-інформаційний, комунікативно-технологічний*, що корелюються з етапами професійної підготовки та моделлю процесу формування досліджуваної якості.

П. Решетников, розглядаючи складові моделі професійної готовності вчителя, наголошує, що рівень особистісного розвитку спеціаліста ґрунтується на п'яти найважливіших критеріях: духовність, професійна компетентність,

операційно-технічна готовність до професійної діяльності, творча активність та здатність до адаптації.

Огляд літературних джерел дозволяє констатувати, що комунікативність учителя формується під впливом багатьох чинників: об'єктивних і суб'єктивних. Переважають при цьому особистісні якості педагога. Нами виокремлено загальні універсальні та спеціальні особистісні якості майбутнього вчителя початкових класів, що забезпечують формування комунікативної компетентності з російської мови у професійній підготовці.

Для ефективної реалізації будь-якого різновиду професійної діяльності майбутній учитель повинен мати *загальні універсальні особистісні якості*: педагогічну спрямованість, психологічну підготовленість, колективізм, доброзичливість, активність, дисциплінованість, організованість. Крім зазначеного, учитель має любити учнів такими, якими вони є (толерантність – головний мотив педагогічної діяльності); уміти емпатувати вихованцям; бути оптимістом; персоніфікувати людину майбутнього; бути творчою людиною тощо. Безумовно, ці якості виявляються під час спілкування і зумовлюють його високогуманність.

Інноваційні процеси, пов'язані з модернізацією всієї освітньої системи в новому столітті, висувають нові вимоги до діяльності педагогів. Діяльність сучасних закладів освіти дала можливість виявити особистісні та професійно необхідні риси комунікативно компетентного педагога, здатного працювати в сучасних навчальних закладах. До *спеціальних якостей* майбутнього вчителя початкових класів відносимо комунікативну компетентність з російської мови, показниками якої є: 1) *комунікативні знання* (узагальнений досвід комунікативної діяльності російською мовою, відображення у свідомості комунікативних ситуацій у їх причиново-наслідкових зв'язках і відношеннях); 2) *комунікативні навички* (автоматизовані свідомі дії, що сприяють швидкому відображенню у свідомості комунікативних ситуацій); 3) *комунікативні вміння* (комплекс дій, що дає змогу творчо використовувати комунікативні знання й навички у процесі спілкування); 4) *комунікативні звички* (доведені до автоматизму комунікативні дії); 5) *комунікативний характер* (головні якості, властивості особистості, що виявляються в типовій для неї активності під час комунікативної діяльності); 6) *комунікативний досвід* (практика спілкування російською мовою, наближена до професійної діяльності в початкових класах) [1].

До спеціальних якостей, що характеризують внутрішню структуру комунікативності, дослідники відносять *пізнавальні якості* (дають змогу особистості сприймати, розуміти й вивчати навколишній світ, реалізують інтерес до пізнання навколишнього, прагнення до співчуття, ідентифікації з іншими людьми); *експресивні якості* (створюють емоційну виразність особистості, допомагають утримувати увагу інших, підтримують прагнення

до правдивості й щирості у стосунках); *управлінські властивості* (допомагають впливати на інших людей і здійснювати самоконтроль).

Відтак, аналіз наукових джерел засвідчує, що в умовах демократизації всіх сфер, зміни комунікативного ядра, розширення спілкування між етносами, урахування гендерних особливостей особистості комунікативний компонент у структурі педагогічної діяльності вчителя посідає пріоритетне місце. Від показників розвитку комунікативних здібностей учителя, а також його компетентності у спілкуванні, залежить рівень налагодження контактів учителя з учнями, колегами та батьками, тобто рівень професійної компетентності.

У професійній освіті до цього часу загальноприйнятою є підготовка фахівців на основі кваліфікаційної характеристики та професіограми. Зупинимося на показниках компонентів, що характеризують готовність фахівця до навчання російської (другої) мови. Першими виділимо професійно значущі якості, пов'язані з мотивами діяльності, спрямованістю, нахилами й здібностями особистості, а після цього деталізуємо знання та вміння, необхідні вчителю для формування комунікативної компетентності з російської мови в молодших школярів.

До показників **комунікативно-мотиваційного компоненту** відносимо: сформованість позитивного емоційно-оцінного ставлення до професії вчителя, наявність розуміння історично зумовленого культурного багатоманіття в державі, зацікавленість, наявність бажання, установки вивчати російську мову, усвідомлення мети, завдань педагогічної діяльності як різновиду творчості, прагнення успіху, здатність мобілізуватися, відповідальність, потреба поглиблювати й удосконалювати фахову кваліфікацію в галузі лінгводидактики. Формування мотиваційної спрямованості пов'язане з наявністю здібностей, зумовлених специфікою комунікативної діяльності в процесі оволодіння російською мовою, загальним культурним та інтелектуальним розвитком, умінням зосереджуватися, креативністю та критичністю мислення, доброю пам'яттю, високим рівнем комунікативних, лінгвістичних нахилів, наявністю інтересу до спілкування другою мовою.

Показниками сформованості у студентів аналізованого компоненту є також: переконаність у позитиві полікультурності, плюрингвальності світу; наявність позитивного емоційно-оцінного ставлення до професії вчителя початкових класів; повага до особистості кожного учня, розуміння його мовних потреб і бажань; потреба поглиблювати й удосконалювати фахову кваліфікацію в галузі лінгводидактики; здатність до комунікабельності, емпатії, рефлексії; інтерес до використання нових технологій із метою оволодіння комунікативною компетентністю; прагнення до науково-педагогічного пошуку, готовність до самовизначення, самовдосконалення, самореалізації.

До показників **інформаційно-комунікативного компоненту** відносимо: розуміння теоретичних поняття про мовлення й мову, знання системи російської мови; володіння практичними одиницями, потрібними для спілкування в процесі навчальної діяльності з урахуванням сфер і тем дитячого спілкування. Зокрема, студент повинен знати: 1) мету, завдання, зміст, методи і прийоми навчання молодших школярів комунікативній діяльності, закономірності мовленнєвого розвитку учнів цієї вікової категорії, особливості організації навчально-виховного процесу, програму та навчально-методичний комплекс навчання учнів початкових класів; 2) знати лінгвістичні й комунікативні відмінності навчання дітей молодшого шкільного віку; 3) знати основи теорії комунікації.

До інформаційно-комунікативного компоненту також відносимо знання культури російського, українського та інших народів; знання норм професійної етики, психології й технології педагогічного спілкування; знання сучасних напрямів і тенденцій у педагогічній теорії і практиці, дидактичних закономірностей навчального процесу; знання загальної, вікової, педагогічної психології спілкування; особливостей комунікативної взаємодії дітей молодшого шкільного віку.

До показників **комунікативно-технологічного компоненту** моделі готовності до формування комунікативної компетентності з російської мови складають операційні й технологічні вміння: уміння використовувати активні та інтерактивні технології з метою формування комунікативної компетентності з російської мови, зокрема, уміння здійснювати ігрову, моделювальну, проектну діяльність із метою формування діалогічного та монологічного мовлення; уміння формувати мовний, мовленнєвий та соціокультурний компоненти комунікативної компетентності; уміння самовдосконалювати власну комунікативну компетентність і розвивати цю якість в учнів засобами творчої діяльності [2].

Сукупність описаних мікрохарактеристик особистісних рис, психолого-педагогічних, комунікативних, методико-технологічних знань і вмінь, досвіду, є взаємопов'язаною системною єдністю – готовністю до професійної діяльності російською мовою, що характеризує зміст підготовки майбутнього вчителя початкових класів до реалізації комунікативного методу навчання молодших школярів засобами російської мови.

Як засвідчив аналіз наукової літератури, комунікативність учителя формується під впливом багатьох чинників, переважають особистісні (синергетичні) та професійно сформовані (системні). Поєднання синергетичного й системного підходів до формування комунікативності майбутнього вчителя початкової школи дали можливість визначити модель готовності до комунікативної діяльності. Спираючись на розроблену Н. Кузьміною структуру педагогічної діяльності й трьохкомпонентну структуру спілкування, ми намагалися створити таку модель готовності, у якій би

центральне місце було відведене процесу комунікації. Об'єднання в одній моделі структури педагогічної діяльності й спілкування пояснюється тим, що професійна діяльність учителя є комунікативною за своєю сутністю.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, *готовність* майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності російською мовою нами розглядається як стартово стійка інтегрована ознака особистості, сутністю якої є мотиваційна системність і комунікативна вправність у володінні та вмінні навчати російської мови учнів початкової ланки освіти. Пропонована модель готовності майбутнього вчителя, укладена з урахуванням синергетико-системного, особистісно-діяльнісного, комунікативно-компетентнісного й технологічного підходів, складається з низки універсальних компетентностей, серед яких важливе місце відводиться комунікативній, що забезпечує навчання й виховання в соціумі, професійне становлення та розвиток майбутнього вчителя початкової школи. *Компонентами готовності* майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності російською мовою є *комунікативно-мотиваційний, комунікативно-інформаційний, комунікативно-технологічний*.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеного питання. Черговим кроком подальшого дослідження вважаємо за доцільне визначення критеріїв та рівнів сформованості комунікативної компетентності з російської мови у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. О. Духовність професіонала і педагогічне сприяння її становленню : орієнтири психологічного аналізу / Г. О. Балл // Професійна освіта : педагогіка і психологія [за ред. Т. Левицького, І. Зязюна, І. Вільш, Н. Ничкало]. – Честохова ; Київ, 2000. – С. 217–232.
2. Бірюк Л. Я. Комунікативна компетентність майбутнього вчителя початкових класів : теорія і технології (на матеріалі методики викладання російської мови) : монографія. – К. ; Глухів : РВВ Глухівського НПУ ім. О. Довженка, 2009. – 317 с.
3. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія / О. М. Семенов. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. – 404 с.
4. Слостенін В. А. Педагогическая деятельность и проблемы формирования личности / В. А. Слостенін // Психология труда и личность учителя. – Л. : Педагогика, 1977. – 186 с.

РЕЗЮМЕ

Бірюк Л. Готовность будущего учителя начальных классов к профессиональной деятельности по русскому языку.

Цель публикации состоит в определении готовности будущего учителя начального образования к профессиональной деятельности на русском языке (втором) и характеристике её составляющих. Специфика данного исследования требовала объединения общенаучных методов теоретического поиска. В статье дано определение исследованной готовности и дана характеристика её составляющих: коммуникативно-мотивационный, коммуникативно-информационный, коммуникативно-технологический компоненты.

Выводы: исследованная готовность рассматривается как стартово стойкий интегрированный признак личности, сутью которого есть мотивационная системность, коммуникативный опыт и умение учить русскому языку учащихся начальной школы. В дальнейшем считаем целесообразным определение критериев и уровней сформированности исследованного качества.

Ключевые слова: готовность, будущий учитель начальных классов, профессиональная деятельность, русский язык.

SUMMARY

Biruyk L. Future primary school teacher's readiness to the Russian language professional activities.

The purpose of the article is to determine the primary school teachers' readiness to Russian (second foreign) language professional activity and the characteristics of its components. The specifics of the research required combining general scientific methods and theoretical search.

In the paper the definition of the mentioned readiness is defined and its components are pointed out: communicative and motivational, communicative and informative, communicative and technological. In particular, the indicators of the communicative and motivational components are: formation of positive emotional and evaluative attitude to the teaching profession, understanding historically conditioned cultural diversity in the state, interest and desire to study the Russian language, setting the purpose, educational activities objectives as a form of creativity, success desire, the ability to mobilize, responsibility, the necessity to deepen and improve professional skills in the field of linguistics. Information and communication component includes such indicators: understanding the theoretical concept of speech and language, knowledge of the Russian language system; the ability to use classroom expressions necessary for learning activities taking into account children's communication areas and topics. In particular, a student must know: 1) the purpose, tasks, contents, methods of teaching primary school children's communication, the laws of this age group's speech development, the peculiarities of teaching organization, the curriculum, training program and teaching and learning means; 2) to know linguistic and communicative features of teaching primary school pupils; 3) to know the basics of communication theory. Communicative and technological component of readiness to the Russian language communicative competence forming includes operational and technological skills: the ability to use active and interactive technologies, including the ability to make a game, modeling, project activities; the ability to form language, speech and socio-cultural components of communicative competence.

Conclusions. The mentioned readiness is considered as a steady start integrated feature of a person the essence of which is the motivational system and communicative skills in the ability to teach the Russian language to primary school pupils. We consider further it is advisable to determine the criteria and levels of the studied quality formation.

Key words: *readiness, future primary school teacher, professional activity, Russian language.*